

MARTIN SKOVBJERG JENSEN
& RIKKE LOUISE PETERS

Filosofisk indføring i fænomenet 'Hitler'

Søren Gosvig Olesen: Hitler – en introduktion, Gyldendal, 2010, 224 sider, 249,- kr.

Hannah Arendt bemærkede engang om Heidegger, at hvis tænkere som ham blot havde haft mere lyst til at læse *Mein Kampf* end italienske futurister, så havde de måske truffet andre politiske valg. Ud fra en sådan betragtning er det glædeligt, at filosofen Søren Gosvig Olesen har kastet sig over netop denne berygtede bog. At denne ”læsers møde med Adolf Hitlers værk *Mein Kampf*” er en filosofers tanker om værket, benægtes hverken af ham selv eller bogens karakter. Det afgørende spørgsmål for Gosvig er, ”hvordan det kunne slå an?” Han vil dog hverken fremlægge en systematisk analyse af nazismen eller forklare nazismens fremvækst ud fra de sociale forhold. Med en problematisk formulering kunne man måske sige, at Gosvig Olesen altså leder efter hemmeligheden bag nazismens succes.

Gosvig Olesen anser *Mein Kampf* for at være ”en drejebog til en fantasiverden”, og det er denne fantasiverden, som åbnede muligheden for de følgende begiven-

heder – den var endda nazismens indre drivkraft. Det betyder dog ikke, at Gosvig Olesen tror, at Hitlers idékonstruktion var eneårsag til holocaust, men den åbnede muligheden for, at noget så forfærdeligt kunne ske. På den anden side var holocaust heller ikke en grusom tilfældighed: ”Nazisme er antisemitisme først og fremmest.”

Der er dog ikke tale om en antisemitisme, som blot er et element af et parti eller en ideologi, men i ordets reneste betydning udgør denne antisemitisme en verdensanskuelse. Derfor var nazismen en ”krigerklæring mod hele den bestående orden.” Målet var derfor ikke blot at komme til magten, men grundlæggende at ændre menneskets perspektiv på verden. Hitler gjorde selv opmærksom på, at et sådant projekt kun kunne gennemføres med brug af det talte ord, for ikke blot er dette mere virkningsfuldt, men også, som Gosvig rammer bemærker, ”kun fordi der tales sådan, kan der siges sådan.” Hitlers gadesprog var altså ikke blot leflen for masserne, men det eneste sprog, som tillod ham at formulere sine dæmoniseringer og dermed at komme sin fantasiverden et skridt nærmere. Derfor er *Mein Kampf* en yderst usædvanlig bog, da den er nedskrevet talesprog.

Disse forbemærkninger om, hvordan nazismens sprogbrug blev

til politik, til historisk virkelighed – som Gosvig Olesen påpeger har afsæt i Victor Klemperers banebrydende undersøgelse *LTI. (Lingua Tertii Imperii) Die unbewältigte Sprache* fra 1946 – leder til bogens centrale kapitel, hvor *Mein Kampf* læses som en nøgle til en forståelse af nazismen. Fænomenet Hitler kommer hermed til at indbefatte Hitlers ambition om at vinde massens støtte med sin tale, hans talent for at opnå dette samt vekselvirkningen med massen. Hvad han ville, hvad han kunne og hvilket gehør, han fandt, er for Gosvig Olesen de tre bestanddele i fænomenet Hitler. Hitler delte tilsyneladende denne forståelse af sin persons rolle, hvilket kommer til udtryk i *Mein Kampf*, så for Gosvig Olesen bliver det hele fænomenet, som er det interessante for nutidig tænkning over Hitler.

Med inspiration fra begreberne hybris og nemesis (som inddeler Ian Kershaws berømte Hitlerbiografi i to bind), mener Gosvig Olesen, at Hitler så sig selv som et overmenneske. Hitler bliver derfor i Gosvig Olesens fortolkning til et overskridelsesfænomen, som konstant søger at overskride grænser. Derfor følger en ekskurs, hvor Gosvig Olesen i kritisk diskussion med Agamben gør sig til talsmand for at gøre plads til skyldsbegrebet. I ekskursen nævnes Heidegger ganske

vist ikke ved navn, men hans filosofi spiller tydeligvis en afgørende rolle for Gosvig Olesens plaidoyer. Denne refleksion over en overvindelse af nazismen er værd at have i bagehovedet, når den evige diskussion om, hvorvidt Heideggers filosofi skulle være nazistisk, fra tid til anden igen dukker op.

Det skyldsbegreb, som Gosvig Olesen ønsker, handler i bund og grund om at besinde sig på sin menneskelige eksistens' begrænsninger. For at dette kan ske, må der dog findes plads til fri tænkning. Gosvig Olesen synes derfor at betragte rummet for fri tænkning som det afgørende forsvar mod nazismen. Han nævner f.eks. flere modstandsfolk fra nazitiden som eksempel og antyder, at netop dette rum for fri tænkning lader til at være mere afgørende end f.eks. social placering. Hans argument er nogenlunde, at fordi fri tænkning vaccinerer folk mod totalitær tankegang, så bliver den frie tænkning vilkår til det afgørende, nutidige problem, som nazismen stiller os overfor. Derfor er enhver indsnævring af dette rum, lige fra en totalitær verdensanskuelse til en forklaring af historien, i bund og grund varianter af det samme problem.

Denne filosofiske pointe er ikke ny og er ofte blevet diskuteret. I omgangen med fænomenet Hitler forekommer der dog at være flere

problemer med en sådan filosofisk fortolkning. For det første kan man spørge, om den frie tænkningens vilkår virkelig er det filosofiske afgørende problem, som nazismen stiller os overfor? Eller spurgt på en anden måde, kan filosofien kun bidrage til en forståelse af nazismen ved at beklage sine egne vilkår?

For det andet kunne man spørge, om en frie tænkning rent faktisk er garant mod en totalitær tankegang? Her kunne en ekskurs til Hitlers samtidige på den intellektuelle højrefløj, den konservative revolutions tænkere (f.eks. Carl Schmitt, Ernst Jünger, Oswald Spengler og Moeller van den Bruck) have været interessant. Her var der tale om tænkere, om intellektuelle, der i Weimarårene ved hjælp af filosofiske, juridiske og historiske argumenter plæderede for en totalitær samfundsindretning, som i yderste konsekvens ville indskrænke den frie tænkningens råderum – hvilket mange af dem ironisk nok selv kom til at opleve, da Hitler endelig kom til magten i 1933 og holdt højrefløjstænkerne i kort snor.

Mange af de ord, Hitler anvendte, f.eks. *Volksgenosse*, *Volksgemeinschaft* og hele *Blut und Boden*-retorikken, var en del af vokabularet på højrefløjen og ikke noget, Hitler opfandt. Antiparlamentarismen, anti-borgerligheden og førerprincippet

er fuldt udfoldet hos en tænker som Spengler, der heller ikke veg tilbage for at harcelere over parlamentet, som en “forsamling af øldrikkere af en højere orden”. Det er klart, at en sådan undersøgelse ville sprænge rammerne for Gosvig Olesens filosofiske undersøgelse af fænomenet nazismen, men ikke desto mindre et godt eksempel på, hvordan en filosofisk læsning bør inddrage social- og mentalitetshistoriske pointer, når det drejer sig om en undersøgelse af historiske fænomener. Hvorom alting er, forholdet mellem den frie tænkning og det frie, moderne samfund er yderst kompleks; den tyske idéhistorie opviser glimrende eksempler på, hvordan den frie tænkning ikke per se er unddraget fra at slå om i det elitære.

I forlængelse heraf kunne man spørge, om Gosvig Olesen skelner tilstrækkeligt, når han redegør for motivationen for at læse *Mein Kampf* i dag. Hans argument synes at være, at den tænkemåde, som kommer til udtryk i bogen, ikke blot åbnede muligheden for de følgende begivenheder, men også udtrykker bevægelsens indre drivkraft (man kan måske udtrykke det sådan, at uden besindelse løber mennesket amok). Med andre ord skal vi altså, fordi vi ved, hvad der senere skete, læse bogen og forsøge at forstå, hvordan den åbnede muligheden for det følgende. Gosvig Olesens

tilbagevendende pointe om ikke at ville forklare nazismen burde dog måske afholde ham fra at tale om bevægelsens drivkraft? Et af de afgørende spørgsmål i folkemordsforskningen er jo, om nazisterne fra starten stræbte mod holocaust. Gosvig Olesen synes at forbigå dette spørgsmål ved at argumentere, at nazismen, som rabiat antisemitisme, ikke havde indbyggede begrænsninger, og derfor fandt holocaust sted. Der bliver dog hverken skelnet mellem forskellige tidspunkter, forskellige steder eller forskellige personer. I Gosvig Olesens egen sprogbrug kunne man spørge, på præcis hvilken måde fænomenet Hitler og begivenheden holocaust er forbundet? Hvis man vil tale om, hvilken mulighed, der åbnede sig, må man vel først analysere, hvilken begivenhed, som blev mulig. Med andre ord, hvad er det egentlig, vi ved, som skete?

Bogen fremfører altså en fortolkning, som den selv har problemer med at underbygge. Der kan naturligvis argumenteres for sådanne fortolkninger, men det afgørende er, at alle sådanne argumentationer nødvendigvis må gøre brug af videnskabelige analyser, der alle søger at give den bedst mulige forklaring inden for sine egne begrænsninger. Det forsvar for den frie tænkning, som bogen i virkeligheden er, ender altså med at pege

på sin egen begrænsning.

Derfor er betegnelsen ”introduktion” ikke særlig velvalgt, for i stedet drejer det sig egentlig om en demonstration af, hvad man med en sådan filosofisk tilgang kan tænke om fænomenet ’Hitler’. Bogen indbyder til at tænke med, mod og videre, hvilket er en beundringsværdig bedrift, og den lykkes til fulde med at vise, at nazismen som begivenhed stadig stiller afgørende spørgsmål til vores nutid. Det er netop derfor lidt synd, at bogen ikke forsøger at indgå i en mere konstruktiv diskussion med de videnskabelige tilgange, som stadig søger at uddybe vores forståelse af holocaust. Holocaustforskningen giver nemlig endnu i dag noget at tænke over.

MARTIN BLOK JOHANSEN

Tid og eksistens hos Kierkegaard og Heidegger

Wenche Marit Quist: Tid og eksistens. Kierkegaard og Heidegger, Anis, 2009, 355 sider, 289,- kr.

I forordet til *Frygt og Bæven* skriver Søren Kierkegaards meget lidt tavse talerør, Johannes *de silentio*, at såfremt man vil være en forfatter, der vil have læsere, så må man